

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

The semantic and categorical principles of the problem of psychological features of the educational process in the conditions of martial law are determined. The psychological scientific literature on this problem is analyzed. The main directions of organizational work with scientific and pedagogical workers and applicants for higher education are indicated. Psychological features of the educational process during the armed aggression of the Russian Federation are substantiated. The importance of selecting effective tools for motivational and psycho-emotional assistance in order to minimize emotional and psychological problems is emphasized.

Україна сьогодні постала перед глобальними викликами, коли в результаті збройної агресії відбулося руйнування базової потреби людини — потреби в безпеці, порушення стабільної картини світу.

Військовий стан вніс корективи в усі сферу життя людей, не винятком стала і система освіти. Учасники освітнього процесу внаслідок російської агресії опинились в кризовій ситуації, яка вплинула на емоційно-психологічний стан кожного.

Воєнний стан визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2022].

Проблема психологічних особливостей освітнього процесу в умовах військового стану предметом дослідження науковців практично не була. Певною мірою дотичними до зазначеної проблеми є вивчення вказаних питань в умовах надзвичайного стану, кризових та складних життєвих ситуацій. Зокрема, дану проблематику розглядали такі науковці, як Л.І. Анциферова, М.М. Биченок, С.С. Гута, В.М. Заїка, І.Л. Моначин, Г.П. Ситник, Т.М. Титаренко.

Розглядаючи змістово-категорійні засади проблеми психологічних особливостей освітнього процесу в умовах військового стану, ми виходили з тлумачення поняття «кризи», запропоноване академічним тлумачним словником, який визначає кризу як різку зміну звичайного стану речей; злам, загострення становища [Академічний тлумачний словник, 2022].

Аналіз інших джерел підтвердив принципову єдність поглядів науковців на означену проблему.

Науковцями (Л.В. Виготським, О.М. Гринівим, Ф.Ю. Василюком, Т.М. Титаренко, Т. Шибутані, Г. Шихі та ін.) виділено два види кризових ситуацій: ті, які обумовлені змінами в природному життєвому циклі, та такі ситуації, які спричинені травмувальними подіями життя.

Варто зазначити, що переживання криз є неминучим для кожної людини (вікові кризи), які супроводжують процес індивідуалізації та соціально-психологічного розвитку особистості. Вікова криза викликана тим, що зміни кількісні потребують змін якісних (пізнавальні процеси, розумові, психіка тощо).

Адекватне реагування на кризу здійснюється як на суб'єктивному, так і на об'єктивному рівнях. На суб'єктивному відбувається розуміння особистістю причин кризи, вміння адекватно реагувати і перебудовуватися, тому що реагування на кризу може бути пасивним і активним. Відповідно, при пасивному реагуванні відбувається відхід від реальності, замикання тощо. Активне реагування характеризується пошуком діяльності, нових дій, які приведуть особистість до виходу з проблеми.

На об'єктивному рівні важливо звернути увагу на роботу в суспільстві, державі. Держава в професійному аспекті повинна так організувати освітній процес, щоб мінімізувати, а з другого боку, забезпечити збереження і потенційний розвиток освітньої системи. Викладач повинен вміти адекватно реагувати на новини, контролювати емоції, продовжувати свою професійну діяльність, володіти навичками саморегуляції. Ю.А. Теплюк підкреслювала зв'язок саморегуляції діяльності зі стресостійкістю. Відповідно, автором було розроблено основи психологічної стресостійкості, головна мета якої була навчити досліджуваних методів цілеспрямованої саморегуляції власного емоційного стану; розширити спектр навичок і стратегій ефективної поведінки у стресових ситуаціях та актуалізувати мотивацію соціальних працівників самостійно розвивати власну стресостійкість [Ю. О. Теплюк, 2021].

Дуже важливо, щоб працівники закладів вищої освіти, які опинились в різних стресових ситуаціях, володіли методами саморегуляції або ж мали змогу звернутись до психологів. Адже при першій появі стресу виникає стадія стресу, в результаті чого організм мобілізує резерви та включає процес саморегуляції всіх захисних процесів.

Життєві події, які викликають стресові ситуації, спричиняють загрозу для задоволення внутрішніх

потреб (мотивів, цінностей, прагнень тощо) та основних базових потреб, що призводить до депривації особистості [Ю.М. Візнюк, 2017; С. П. Полук, 2011].

З огляду на наявну загрозу життю і здоров'ю учасників освітнього процесу внаслідок збройної агресії російської федерації, закладами вищої освіти повинно бути організовано безпечне освітнє середовище для здобувачів та науково-педагогічних, педагогічних працівників в умовах війни.

Вважаємо за потрібне, виокремити два напрями організаційної роботи:

1 напрям – організаційна робота з працівниками закладів вищої освіти. Наразі дуже важливо зберегти науково-педагогічний колектив, який знаходиться в різних життєвих ситуаціях. Адже є люди, які внаслідок воєнної агресії перебувають в депресивному стані, помітний стан невротизації, втрати віри в себе, перспективи на майбутнє. Враховуючи вищезазначене, важливо підібрати дієві інструменти мотиваційної, психо-емоційної допомоги, використовуючи спільні телеграм-канали для інформування та підтримки, отримання інформації про проблеми, які потребують вирішення для науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти, вебінари, тренінги, психологічний дебрифінг, копінг (С.Б. Власенко, Є.В. Кузнецова, Н.В. Родіна, Т.А. Ткачук).

Слід вказати на те, що в період воєнного стану необхідною умовою є пошук психологічних ресурсів (готовність до активних дій, упевненість у собі, вміння знаходити вихід із складних ситуацій тощо), які є одним із компонентів процесу саморегуляції (А.А. Деркач, С.Д. Максименко).

Крім того, Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти та науки і керівництвом ЗВО видаються документи нормативно-розпорядчого, організаційного та методичного характеру.

Поліпшенню психологічного стану, мотивації до праці та оптимізації професійної діяльності науково-педагогічних працівників безумовно сприяє рішення уряду, яке дозволяє викладачам працювати дистанційно та отримувати заробітню плату навіть за умови їх перебування за кордоном.

2 напрям – робота із здобувачами вищої освіти. В умовах воєнних дій освітній процес здійснюється дистанційно за допомогою різних онлайн-платформ. Відповідно, враховуючи попереднє перебування здобувачів під час COVID-19 на дистанційному навчанні, та визначенні деприваційного синдрому дистанційного навчання, який вже негативно позначився на діяльнісно-комунікативному рівні особистісного самоусвідомлення та викликав виснаження екзистенційних психоенергетичних ресурсів.

Наразі, крім психоемоційного дисбалансу, відбувається нагромадження різних психічних обмежень (соціального контакту, комунікативно-тактильної стимуляції тощо), що призводить до нівелювання психологічної структури особистості.

Значна частина здобувачів освіти є біженцями (внутрішніми та зовнішніми), працюють волонтерами в ЗСУ та в територіальних оборонах України, знаходяться в різних складних життєвих ситуаціях (втратили житло, рідних, зазнали поранення, насилля тощо). Тобто, можна стверджувати про різний рівень порушень психологічних процесів.

Тому, на початку заняття важливо проаналізувати психоемоційний стан здобувача та використовувати в своїй роботі техніки стабілізації стану. У роботі можна використовувати психологічний дебрифінг [С.Б. Власенко, 2018].

Акцентуємо увагу на важливій ролі викладача, який в період воєнного стану повинен бути підтримкою студента, спробувати допомогти знайти психологічні ресурси для подальшого навчання та виходу із кризових ситуацій.

Також необхідно розширювати та вдосконалювати багатоманітність форм навчання і засобів інформування, враховуючи різні можливості здобувачів до доступу до інформаційних джерел.

Вважаємо за доцільне проведення вебінарів з теми «Адекватна реакція та управління власним психоемоційним станом при отриманні негативної інформації».

Таким чином, враховуючи той факт, що війна спричинила тривалу стресову ситуацію для всіх учасників освітнього процесу, перед керівництвом ЗВО, викладачами, практичними психологами та соціальними працівниками постає завдання адаптувати освітній процес до умов воєнного стану за допомогою підбору відповідних методів та засобів, які допоможуть мінімізувати пережитий травматичний досвід, знизити стресовий поріг, негативний емоційно-психологічний стан та продовжити навчальний процес відповідно до освітніх програм. А для працівників ЗВО важливо відновити психологічні ресурси життєстійкості та запобігти емоційному і професійному вигоранню в умовах воєнного стану.